

vakkal kezdi: „Böltsen okoskodol küldött leveledben...“ (Cs. k. 144. l.)

⁶ „Tünődés“ (B. k. 65—67. l.). „Egy terhes álomtalan éjjeltemkor“ (Cs. k. 83. és 266. l.).

⁷ Cs. k. 198. és 316. l. B. k. 71. l.

⁸ Barcsaynak. Elefánt, 1782. Pünkösdi hava 4. (B. k. 189. Cs. k. 182. és 314. l.)

⁹ „A tsalfa szívének megvetése.“ (Cs. k. 114. és 282. l.)
„A tsalfa szeretőnek megvetése.“ (B. k. 91. l.)

¹⁰ Bessenyeinek. Buda, Szt. Gy. hav. 30. n. 1779. (B. k. 143. Cs. k. 153. l.)

¹¹ Kónyinak. Komárom, 1779 szeptember 11. (B. k. 147. Cs. k. 155. és 303. l.)

¹² Kreskay Imrének. Buda, 1778 július 28. (B. k. 114. Cs. k. 295. l.) Kreskay, Ányos barátja, szintén pálos szerzetes.

¹³ „Esdeklés.“ (B. k. 85. Cs. k. 99. és 270. l.) Feo General Gróff Nádasdy Ferentz halálakor. (B. k. 83. Cs. k. 109. és 277. l.) Ivóének. (B. k. 94. l. U. e. „A víg társaságról.“ Cs. k. 110. és 280. l.)

¹⁴ Nec minor est virtus, quam quaerere, parva tueri. (Ovid. ars amandi II. 13.)

¹⁵ Bessenyeinek. (Cs. k. 153. B. k. 143. l.)

¹⁶ Barcsaynak. Remeteségből, 1782 április 2. (B. k. 182. Cs. k. 177. és 312. l.)

DUGONICS.

(1740—1818.)

Élet és irodalom kölcsönös egymásra hatását — mióta sajtó útján minden gondolat, mely újabb s erősebb lendítés magvát foglalja magában, kevés idő alatt ezer meg ezer lélek tudomására jutván, bizton számíthat élénk, akár helyeslő, akár rosszaló visszhangra — mai nap

már senkisésem vonja kétségbe. Mind a józan ész, mind a történelem tényei cáfolhatlanul tanuskodnak e hatás valóságára mellett. Ha-hogy azonban e kölcsönös hatást egymással összehasonlítjuk, el kell ismernünk, hogy az élet hatása az irodalomra mindenkor nagyobb és kényszerítőbb, mint az irodalomé az életre; s ez nem is lehet másképp, miután a cél mégis csak az élet maga, ennek anyagi és szellemi emelése marad, az irodalom pedig e célnak egyik — bár legfontosabb — eszköze. És ezen tétel igazságánál fogva először az irodalomnak kell az élet hatását magába fogadnia, mielőtt maga is az életre sikeresen visszahathatna, s ezen visszahatás csak úgy eszközölheti a kitűzött cél elérését, ha a korbéli műveltség tetőzetén állók, miután belátták és felfogták a kor szükségzeit, melyeket a nagy szám csak öntudatlanul sejt, ezen szükségekhez képest működnék vagy magok, vagy működtetnek másokat a felvilágosítás, más szóval az öneszméletre-hozás nagy munkájában. A társadalom körvonalának minden sugarai azonagy középpont, a felvilágosítás felé irányulnak: ismeretek és tudomány, mesterségek és művészet, erkölcsök és országszükséglet, egyenként és összesen, egyiránt oda törekcszenék, oda vezetik fokozatos haladásban az emberiséget. S legtökéletesebb eszköz erre az irodalom, e mindenható közvetítő, mely ismét a maga legtökéletesebb eszközét a sajtóban találta fel.

Az irodalomról tehát, midőn hatását az életre

tanúsítja, csak tropice mondhatjuk, hogy például új eszmekört, új szellemi világot nyit valamely kornak, vagy új irányt tűz ki valamely nemzetnek: az irodalom csak megmutatja, köztudomásra hozza, felfoghatóvá teszi mindnyájoknak, akik olvasnak, az illető eszmekört, mely a társadalom előtt tényleg már nyitva áll, mint legközelebbi fok; az irodalom csak a céltól félretévedt irányok balságát tünteti elő, hogy az egyedül helyeseket jogaikba visszaállítsa. Mihelyt nem így cselekszik az irodalom, mihelyt maga is hamis irányok hirdetőjévé, vagy oly eszméknek, melyeket az emberiség részint már túlhaladott, részint pedig ugrás nélkül még nem léptethet életbe, hordozójává aljasul: azonnal megszűnik az élet vezére lenni s legfeljebb rövid idejű hatást biztosíthat magának.

Nem sokaknak jutott az irodalom feladatát féljebb említett nagy fogalma szerint nemcsak megérteni, hanem egyszersmind feladatához képest következetesen kezelni: mert ily munkára, mély belátás mellett, önfeláldozás is kívántatik. Dugonics azon kevesek egyike, kik át vannak hatva koruk és nemzetök szükségéinek eleven érzetétől, kik tisztában vannak magokkal a megválasztandó eszközökre nézve, s kik ezeket kitartással s minden félreértés nélkül alkalmazzák, hogy a társadalomban, melyre hatniök kell, minél erősebben s nagyobb kiterjedésben gerjesszék fel azon közszellemet, melynek eszméletes munkásságától annak ma-

gának tovább haladása, jólléte van feltételezve. S midőn a magyar irodalomnak nem volt közönsége, midőn előkelők elköresülése, s még az értelmeseknek is elfogultsága elhanyagolni kezdték nemzeti kifejlődése pályáját: nem volt-e akkor legelső s mindennél sürgősebb feladat hazafiúi érzelmek és ismeretek terjesztése által a középosztályt szellemi tengersébből felrázni: benne élénk közszellemet ébreszteni, mely aztán a művelődésnek ne csupán széles alapul, de félre nem utasítható biztosítékul is szolgáljon?... S ezen feladatot senki sem oldá meg oly sikerrel, mint Dugonics András: leszállott a néphez, felmutatta neki a régi dicsőség, s a magyar élet gazdag kincseit oly, fel fogásához mért gyönyörködtető alakban, s oly állhatatosan egyetlen célra irányzott törekvéssel, hogy az eredmény nem lehetett egyéb, mint egyetemes felbuzdulás az eredeti sajátságok megőrzésére, közrészvét a nemzeti érdekek iránt, és erős hit azon magasztos eszmékben, mik a *Szózat* költőjét lelkesíték.

Ezen szempontból kell tekintetbe vennünk Dugonics minden munkáit, ha becsoket érdemleg méltányolni akarjuk. Pusztán irodalomtörténeti vagy éppen csak szépészeti mérvvel itt be nem érjük. Dugonics dolgozatai, a szép-irodalmiak szintűgy, mint a tudományosak, a szó legteljesebb s nemesebb értelmében *irányművek* valának, s irányuk céljának tökéletesen meg is feleltek.

Ha Dugonicsnak külön tudós szakmát akar-

nánk kirendelni, azt mondhatnók, hogy magyar régiségbúvár, de olyan, ki archaeológiai kincseit nem holt ismeretként gyűjti és őrzi, hanem azokat mintegy aprópénzre váltva, közforgalomba bocsátja s közvetlenül a valóságos életre alkalmazza. Az emberek csupán gyönyörködni gondoltak Dugonics munkáiban, s többet tanultak belőlök, mint mennyit a népszerű olvasmányok legpéldásabb gyűjteményeiből tanulhattak volna; regényeket gondoltak olvasni, mialatt történelmi ismeretekben gyarapultak s a nemzeti élet minden nyilatkozatai, minden árnyalatai iránt fogékonyságot nyertek. Igaz ugyan, hogy Dugonicsnál hiányzik az esztétikai érzék, ízlése fonák, sőt irálya sem legszabatosabb; de az eszme, melynek él, oly tevékeny lelkesedésre ihleti, az ismeretek hőisége, melyekkel rendelkezik, annyi anyagot szolgáltat, s a magyar nép jellemének, különösen pedig nyelvének mély értése oly mesterleg képessé teszi őt eltalálni a hangot, mely olvasóiban visszhangra talál, s felgerjeszteni az érzületet, melynek felgerjedésétől függ az összes nemzet szellemi újjászületése: hogy Dugonicsot valóban a népszerű írók előpéldányának mondhatjuk. Népszerűsége mellett regényeinek s színdarabjainak (melyek egyébiránt, bár színpadon is tetszéssel adattak, nem egyebek nagyobb részint dialogizált regényeknél) nagy kelendőse is cáfolhatlanul tanuskodik. *Etelkája* még életében három kiadást ért; sőt *Magyar tudakosság* című jeles matematikája,

mellyel azt akará bebizonyítani, hogy a magyar nyelv képes a legszigorúbban tudományos tárgyak fejtegetésére is (1784-ben!), szintén kétszer adatott ki.

Nemes fáradozásában nem zavará meg Dugonicsot a pedánsok esúfolódása, hogy „királyi októdtól létre nem áll enyelgő könyveket írni a köznép számára“.* Dugonics tétova nélkül haladt előre a töretlen és akadályos úton, s az időtől várta igazoltatását. „Úgy is történt“, mondja Dugonics életírója (a *Magyar példabeszédek és jeles mondások*¹ előszavában): „Napról napra szaporodik azoknak számok, kik Dugonicsal, a közjóra ügyelvén, által látják, hogy a deákos tudományok mellett, bár még ezer esztendeig így folyjanak, Nemzetünknek csak parányi része juthat a kultúrára, arra is erőltetettre, minthogy ami nem sajátja a nemzetnek, az nem is válhatik természetessé: a köznép pedig, vagy dereka a nemzetnek, melytől ennek ereje és hathatossága függ, legkisebb vétke nélkül a hasznos esméretektil örökre megfosztatik, és az országnak irtóztató kárával a legügyetlenebb tudatlanságra kárhoztatik.“ Ezen a fogyatkozáson akart Dugonics segíteni, midőn minden más plánumokat félretétvén, tulajdon erejéhez nyúlt s magyar könyveket írt, pedig a köznép számára s ízlésére; mivel gondolta, hogyha az egyszer a mulatságos könyveket megszereti, majd a haszno-

* Dugonics egyetemi tanár volt Pesten s a kegyes iskolák sokérdemű szerzetének tagja.

sabbakat is előveszi, és a szükséges világosodásra s kiderülésre vezető hasznos eszméreteket gyűjtögetni fogja. „Ez volt második oka, hogy magyarul írt s hogy a köznép szükségére célozott.”⁴² *Argonauticon*-át is csak azért adta ki először latin nyelven (később a *Gyapjas viték* címe alatt jelent meg magyarul), hogy rosszloának bebizonyítsa, mennyire bírja ő a klasszikus latin kifejezés képességét is, mily könnyű volna minden munkáját így írnia, ha nem irtóznék elállni messzeható irány-elveitől, melyeknél fogva a feledésbe menő mondákat, adomákat s régi magyar történeteket (sőt még a nem-magyarokat is) szoros kapcsolatba hozza s összeolvasztá a magyar élet multjával, jelenével. Dugonics mindent a magyarság jellegével bélyegzett, mit alakítás alá vón; minden törekvése -- a magyarnak magyar modorbani kifejlesztése volt. Csak tekintésünk végig nemzetépítőirodalmi dolgozatainak is tárgyain! A matematikát már említettük. Említendőek még a római történetek, magyaroknak urodalmaik, a nevezetes hadivezéreik, a magyar várak történelme és helyírata betűrendben (S betűig kézirat), különösen pedig a magyar közmondások gyűjteménye, mely csak halála után látott napvilágot s a magyar nyelvészetnek mindenkorra egyik legbecesebb kincstára marad: ezen dolgozatok valamennyién ugyanazon félreismerhetlen nemzeti törekvés vonul keresztül, mely regényeit is jellemzi. S Dugonics nemcsak mint író, de mint magánember, sőt mint tanár

is, folytonosan az elvül tűzött célt követé, s hazánk tanodáiban aligha ő nem volt az első, ki a magyar előadást, az addigi diák helyett, meghonosítani kezdé.

A lelkes fira méltán büszke lehet Szeged városra, hol Dugonics bölcsője rengett, hol sírdombja is áll; s remélni akarjuk, hogy e magyarföldi főhely lakosai és vezetői mindig lelki szemök előtt tartandják a tanulságokat, miket ők és mi mindnyájan Dugonics műveiből meríthetünk, és sohasem teendők olyat, mi Dugonics (kinek testvéröcse többek közt polgármestere volt egykor Szegednek), ha élne szülővárosáért pirulni kénytethetné.

A munkák nagyobb része, melyeket irodalmunk Dugonicsnak köszönhet, jelen korunkban ugyan már nehezen volna ismét népszerűsíthető, miután az előhaladott, s bizonyosan e munkák olvasása folytán is előhaladott ivadéki igényei és ízlése azóta tetemesen öregbedtek: vannak azonban Dugonics munkái között egyes részletek, vannak egész művek, melyek (mint p. o. regényekben elszórt történelmi s népadoimai miscellaneák, a várak leírása és az összes közmondási gyűjtemény) ezentúl is bő kútforrások lesznek a magyar történelem- és nyelv-búvároknak. Midőn tehát regényeit a multnak hagyjuk birtokul s olvasásukat most már csak a szaktudósnak ajánljuk: vigasztalhatjuk magunkat azon gondolattal, hogy e regények és verses elbeszélések (Gyöngyösi modorában, kinek munkáit Dugonics ki is adta volt) a ma-

gok idejében fényesen megtették hatásukat: de legyünk egyszersmint rajta, hogy a szellem maga, mely Dugonics munkáit átlengi s mely oly termékenyítőleg folyt be népünk érzületére, az alapeszme, melyből azok kiindulnak, az soha ne enyésszék ki közülünk, s irodalmunk és közéletünk iránytűje maradjon a legkésőbb időkig.

Dugonics András (1740—1818).

Pesti Napló 1854 július 1. (1291. sz.)

¹ Magyar példabeszédek és jeles mondások. Összeszedte és megvilágosította Dugonics András királyi oktató. Szegeden. Nyomtatott Grün Orbán betűivel s költségével. I—II. kötet. 1820.

² K. Chrysostom. F. i. k. XXIII—XXIV.

FÁLUDI.

(1704—1779.)

A tizenhetedik század nagy izgalmai után az anyagi és szellemi kimerültség sok időre zibbasztá el nemzetünket. Lecsillapodának lassankint a vallásos és országéleti háborgások, nyugalom váltá fel a békétlenkedő zűrzavart s mintegy kedvezni látszék az elme rendesebb, magasabb foglalkozásainak, a tudomány és költészet buzgó ápolásának: azonban irodalmunk is, mely a fegyverek csattogása közben annyira felélénkült s oly valóban nagy képviselőkkel büszkélkedett (kik közül elég legyen